

NEKAJ PODATKOV O ZGODNJEM KRŠČANSTVU V CELEJI

VERA KOLŠEK

Pokrajinski muzej, Celje

Na kolokviju o zatonu antike sem leta 1974 spregovorila o nekaterih novih pogledih v zvezi s starokrščansko baziliko v Celju. Doslej so ostale moje domneve nenapisane in jih s tem prispevkom skušam nadoknaditi. Zadnja leta smo med zaščitnimi arheološkimi izkopavanji odkrili še nekatera nova dejstva, ki osvetljujejo razprostranjenost antičnega mesta v 4. in 5. stoletju.

Pri ponovnem prebiranju poročila o prvih zaščitnih izkopavanjih v Celju leta 1897,¹ ki jih je vodil E. Riedl na gradbišču poštnega poslopja in odkril starokrščansko baziliko z imenitnimi mozaiki,² sem ugotovila sledeče:

Pod ostanki bazilike, katere gradnja bi sodila morda na sam začetek 5. stoletja, trajala skozi celo stoletje, za 6. stoletje pa bi njen obstoj osvetljevala le še gradeška sinoda s škofom Johanesom, se je nahajal 85 cm debel nasip zemlje in posameznih ruševinskih ostankov, šele nato je sledila prvotna antična hodna površina. Pod to so zadeli na ostanke dobro zidanega poslopja. Če seštejemo vse plasti, bi prišli do globine 135 cm, ko se začneja starejša gradnja. Riedl razlaga to zidovje — ima tudi apsidno — kot starejšo, manjšo baziliko. V istem poročilu navaja tudi najdbo poslopja, objavljeno leta 1891.³ Poslopje — kopaljšče je ležalo severno od »starejše bazilike«. Njegova globina je bila 120—240 cm. Riedl jo časovno opredeli v II. in III. stoletje. Obe poslopji loči danes Cankarjeva ulica, ki pa ni bila še nikoli preiskana. Kljub temu domnevam, da gre pri obeh najdbah za isto poslopje in bi tako »manjšo baziliko« lahko priključili kopaljšču na severu. Globina spodnje plasti bi prav tako ustrezala II. in III. stoletju. To datacijo bi potrjevala tudi zaščitna arheološka izkopavanja v Gubčevi ulici leta 1969, jugozahodno od bazilike. Tukaj so kulturne plasti ležale od 150 do 250 cm globoko. Plasti so pripadale naselbini II. in III. stoletja. Mlajše faze tukaj ni bilo, kar dokazuje tudi 150 cm debela plast humusa, pač pa so pod naselbino do globine 320 cm ležali grobovi iz 1. stoletja.

Zanimiva je lokacija bazilike. Vsekakor nam njena lega priča o velikosti mesta še v tem poznem obdobju, saj je bila na skrajnem vzhodnem delu mesta, ko začne teren padati proti Voglajni. Ležala je tudi izven srednjeveškega obzidja, tako na njegovi vzhodni kot na severni strani. Vogalni obrambni stolp je stal precej za baziliko, umaknjen v antično mesto.

O razprostranjenosti mesta pričajo najdbe na vogalu Stanetove in Miklošičeve ulice, kjer smo opravili zaščitna izkopavanja leta 1978. Tudi tukaj sega poselitvena faza IV. stoletja do 90 cm globoko. Dokumentirata jo novce Gratianus (AE) v hipokavstvu in pa zakladna najdba v sosednjem prostoru, na istem najdišču, zakopana okoli leta 342.⁴ Zakladna najdba šteje 112 bronastih novcev — folisov konstantinskega obdobja in vsebuje: Constantinus I. — 18 kosov; Constantinus II. — 21 kosov; Constans — 24 kosov; Constantius II. — 30 kosov; Constantinopolis — 7 kosov; Urbs Roma — 8 kosov; Delmatius — 3 kosi; Helena (Julianus Apostata) — 1 kos. Na Trgu V. kongresa, na vogalu s Savinovo ulico, jugozahodno od zgoraj navedenih lokacij, smo leta 1980 pri

Sl. 1: Fragment napisne plošče s kristogramom. Foto: V. Berk.

Abb. 1: Fragment der altchristlichen Inschrift mit Christogramm. Foto: V. Berk.

zaščitnih izkopavanjih prav tako zadeli v isti globini na naselitveno fazo IV. stoletja, izpričano poleg ostalega tudi z depojsko najdbo 38 novcev in sicer: Constantius II. — 16 kosov; Constantinus I. — 3 kosi; Constantinus in sinovi — 1 kos; Constans — 4 kosi; Constantinopolis — 3 kosi; Divus Constantinus — 1 kos; Valentinianus I. — 1 kos; Valens — 1 kos; Magnentius — 1 kos; Claudius — 1 kos; Valerianus — 1 kos; Theodosius I. — 1 kos in štirje nedoločljivi. Ta poselitvena faza je ležala tik nad palačo s freskami, med katerimi izstopa lepa Apolonova glava z vencem rož v laseh. Brez dvoma je segala Celeja v tem času vse do obzidja na zahodu (ob Gledališki ulici), kjer so celjski grofje kasneje le dopolnili že obstoječe obzidje. Novci Teodozija, Arkadija in Honorija so bili odkriti tudi na skrajnem jugu Celja, ob Heraklejevem svetišču. Verjetno so zašli sem le slučajno. Neobjavljen je ostal še fragment starokrščanskega napisa (inv. št. L 282), ki smo ga našli v nasipu pri zaščitnih izkopavanjih v Zidanškovi ulici 10 leta 1968. Prostor, kjer so zgradili stavbo za Slovenijales, je bil med vojno bombardiran. Bombni kraterji so bili nato zasuti in zasadili so manjši park. Prav v tem nasipu smo odkrili tanjšo ploščo iz pohorskega marmorja. Najdba ne preseneča, saj so na tem mestu bile hiše, zametki srednjeveškega mesta in je fragment bil po vsej verjetnosti v enem teh zidov. Vidni so sledovi malte. Velikost: 37 × 31 × 3 cm.

Od napisa je ostalo zelo malo. V sredini je kristogram z alfo in omego. Na levi je ohranjen golob. Če upoštevamo ta dva podatka, manjka levo približno ena tretjina, desno pa dve tretjini napisne ploskve. Nad prvo ohranjeno vrstico manjka vsaj še ena. Spodaj je ohranjen rob napisne plošče in je s to vrstico napis zaključen. Tako lahko računamo najmanj s šestimi vrsticami:

[— — — — —]
 [± 19 črk] *niscirv* [± 14 črk]
 [± 16 črk] *sumnia fec* [it ± 14 črk]

golob, okrasna vejica, kristogram z *a* in *ω*, [okrasna vejica, golob]

[...] *rbecv* [...]
 [... vi] *xit a* [nnos...]

2. vrstica: morda]*nis ciru*.

3. vrstica: morda —] *su maria fec*[it—

6. vrstica: morda tudi *pos*] *uit*. Od črke *a* je viden le vrh.⁶

Fragment je prvi te vrste na celjskem območju. Najbližje podobne najdemo šele v Italiji, predvsem v Ogleju.⁷ Kristogrami in golobi le malo spominjajo na naš primerek. Napis bi lahko datirali v 1. polovico 6. stoletja.

Iz vsega naštetega je razvidno, da so se naše predstave o Celeji v tem obdobju le malo izboljšale. Danes vemo le to, da se mesto v zadnjih stoletjih rimskega obdobja po obsegu ni mnogo spremenilo. Morda je menjalo svoj prvotni, razkošni videz. Ostaline pa nam vseeno še pričajo o določeni kvaliteti tvarne in duhovne kulture, kar potrjuje tudi napisna plošča iz Prebolda, posvečena škofu Gaudenciju, ki jo prav tako krasi kristogram (?) z dvema pticama.⁸

¹ E. Riedl, Reste einer alt-christlichen Basilica im Boden Celeja's, *Mitteilungen der k. k. Central-Commission* 24. Jahrg. N. F., Wien 1898, str. 219—225, Taf. 1—5.

² Bojan Djurić, Antični mozaiki na ozemlju SR Slovenije, *Arheološki vestnik* 27, Ljubljana 1976, str. 537 z vso starejšo literaturo.

³ E. Riedl, Ueber Reste einer römischen Anlage im Boden der südlichsten Steiermark, *MZK*, 17. Jahrg., Wien 1891, N. F., str. 137.

⁴ Zakladno najdbo je podrobno opredelil mgr. Peter Kos.

⁵ Zakladno najdbo je podrobno opredelil mgr. Peter Kos.

⁶ Zahvaljujem se J. Šašlu in D. Mazzoleniju za pomoč pri opredeljevanju napisa.

⁷ Grazia Bravar, Nota su una pubblicazione di lapidi figurate Aquileiesi e la collezione dei Civici musei di Trieste, *Atti dei civici musei di storia ed arte di Trieste* N. 8 (1973/75, Trieste 1979), str. 83.

⁸ R. Egger, Eine altchristliche Bischofsinschrift, *Römische Antike und frühes Christentum*, Band 1, Klagenfurt 1962, str. 111.

EINIGE ANGABEN ÜBER DAS FRÜHCHRISTENTUM IN CELEIA

Zusammenfassung

Im Beitrag werden einige neue Angaben über das frühe Christentum in Celeia erörtert.

Zunächst wird die im Jahr 1897 im Bereich des heutigen Postgebäudes freigelegte Basilika besprochen. Schon der Erforscher der Basilika E. Riedl führt an, er habe zwei Basiliken entdeckt, eine ältere und eine jüngere. Von ihm übernahmen die Angaben von zwei Basiliken fast alle Autoren, die in irgendwelcher Weise dieses Thema berührten. Auf Grund der Stratigraphie an anderen archäologischen Grabungsstätten in der Stadt gehörte jedoch das ältere Gemäuer bei der Post nicht einer Basilika an, vielmehr einem Gebäude aus der Zeit des 2. und 3. Jahrhunderts und band sich höchstwahrscheinlich an die nördlich von dieser Fundstätte freigelegte Badenanstalt. Des weiteren wird der Ausdehnungsbereich der Stadt im 4. und 5. Jahrhundert auf Grund der anlässlich der archäologischen Schutzgrabungen in der Stane-Gasse und auf dem Trg V. kongresa gefundenen Münz-Depotfunde sowie der Um-mauerung westlich der Gledališka-Gasse behandelt.

Beigelegt ist auch das in der Zidanšek-Gasse 10 entdeckte Fragment einer alt-christlichen Inschrift mit Christogramm aus dem 6. Jahrhundert, gleichfalls an-lässlich der archäologischen Schutzgrabungen entdeckt.